

Olga Sitarz

Model prawnokarnej reakcji i jej uzasadnienie na naruszenie i narażenie dobra prawnego w postaci życia człowieka

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Olga Sitarz

dr hab., specjalistka z zakresu prawa karnego i kryminologii, autorka wielu publikacji naukowych i dydaktycznych; była sędzią w sprawach karnych, mediatorka w sprawach karnych; członkini Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego przy Ministerstwie Sprawiedliwości.

**Model prawnokarnej reakcji i jej uzasadnienie
na naruszenie i narażenie dobra prawnego
w postaci życia człowieka**

Olga Sitarz

**Model prawnokarnej reakcji i jej uzasadnienie
na naruszenie i narażenie dobra prawnego
w postaci życia człowieka**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2024

Recenzenci

Agnieszka Barczak-Oplustil

Marek Kulik

**Europejskie
Miasto Nauki
Katowice 2024**

Marcinowi i Mateuszowi

Spis treści

Podziękowania	9
Wykaz skrótów	11
I. Uwagi wprowadzające	13
II. Definicja życia, życia człowieka i jego śmierci. Atrybuty życia	23
Życie człowieka	28
Początek życia i początek życia człowieka	39
Śmierć i śmierć człowieka	49
Atrybuty życia (człowieka)	69
III. Prawo do życia i prawo do ochrony życia	101
Życie człowieka w konstytucyjnym porządku wartości	107
Źródła prawa do życia	115
Zakres temporalny prawnej ochrony życia	125
Prawo do życia i do ochrony życia na czas pokoju i na czas wojny	133
Znaczenie konstytucyjnej zasady prawnej ochrony życia – jej cechy i zakres	137
IV. Obowiązek ochrony życia przez państwo, między innymi poprzez stanowienie prawa karnego	145
V. Funkcje prawa karnego	153
VI. Znaczenie, rola i cechy prawa karnego w systemie prawnym	175
Subsydiarność prawa karnego (również w zakresie życia ludzkiego)	176
Humanitaryzm prawa karnego	181
Moralność a prawo karne	191

Problem klauzuli sumienia	229
Paternalizm a prawo do samostanowienia	250
VII. Zasady kryminalizacji	267
Polityka kryminalizacyjna	267
Populizm penalny	293
<i>Ius puniendi</i>	298
Szczególne znaczenie wykładni w prawie karnym	302
VIII. Instrumenty i mechanizmy prawa karnego wyznaczające zakres reakcji na naruszenie dobra w postaci życia człowieka	317
Życie jako dobro prawne oraz przedmiot ochrony	318
Rozstrzygnięcie kolizji dóbr	328
Czyn jako podstawa wartościowania	345
Problem odpowiedzialności na tzw. przedpolu (czynu, zawinienia i naruszenia)	350
Przestępstwa i wykroczenia	358
Reguły postępowania z dobrem prawnym w postaci życia człowieka	360
Subiektywne podstawy przypisania odpowiedzialności	368
Problematyka znaczenia zgody dzierżyciela dobra prawnego	389
Przestępstwa z naruszenia, z narażenia konkretnego i narażenia abstrakcyjnego	395
Formy stadialne	401
Przestępstwa z działania i zaniechania	412
Odpowiedzialność za współdziałanie	441
Kara śmierci	449
IX. Podsumowanie nr 1 – prawnokarna ocena zamachu na życie człowieka na różnych etapach jego biologicznej egzystencji	461
X. Podsumowanie nr 2 – zagadnienia aksjologiczne	487
XI. Podsumowanie nr 3 – rekapitulacja i zakończenie	535
Bibliografia	547
Indeks osób	615
Spis tabel	635
Summary	637

Podziękowania

Powstanie tej książki nie byłoby możliwe bez wsparcia bliskich mi osób. W pierwszym rzędzie winna jestem wdzięczność mojej dawnej promotorce i nauczycielce – Pani Profesor Teresie Dukiet-Nagórskiej. Bardzo wiele zawdzięczam naszym karnistycznym spotkaniom i rozmowom z pracownikami WPiA UŚ. Serdeczne podziękowania składam dr. Piotrowi Zawiejskiemu, dr Annie Jaworskiej-Wieloch, dr Dominice Bek, dr. Michałowi Grudeckiemu oraz mgr. Jakubowi Hancowi.

Ogromne wsparcie merytoryczne otrzymałam od recenzentów wydawniczych dr hab. Agnieszki Barczak-Oplustil oraz prof. dr. hab. Marka Kulika. Za wszystkie uwagi, komentarze, pytania, które sprowokowały mnie do przemyślenia wielu kwestii, bardzo dziękuję.

Odrębne podziękowania należą się pracownikom Biblioteki Prawniczej WPiA UŚ, pod kierownictwem dr Marty Byczek. Możliwość korzystania ze zbiorów w soboty i w czasie wakacji, życzliwe podejście i pomoc w pozyskiwaniu rzadkich dzieł niezmiernie ułatwiły mi pracę nad książką.

I wreszcie – bardzo chciałabym podziękować mojej Rodzinie, która skutecznie wspierała mnie w trakcie pisania tej książki. Wiele problemów – tak etycznych, jak i prawnych – „testowałam” na Najbliższych.

Dziękuję.

Wykaz skrótów

- EKPCz – Europejska Komisja Praw Człowieka
- ETPCz – Europejski Trybunał Praw Człowieka
- k.c. – Kodeks cywilny
- KEL – Kodeks Etyki Lekarskiej
- k.k. – Kodeks karny
- KKK – Katechizm Kościoła Katolickiego
- k.k.w. – Kodeks karny wykonawczy
- k.p. – Kodeks pracy
- KPCz – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności
- KPK – Kodeks Prawa Kanonicznego
- k.p.k. – Kodeks postępowania karnego
- k.r.o. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy
- k.w. – Kodeks wykroczeń
- SA – Sąd Apelacyjny
- SN – Sąd Najwyższy
- SO – Sąd Okręgowy
- t.j. – tekst jednolity
- TK – Trybunał Konstytucyjny
- u.l.n. – ustawa o leczeniu niepłodności
- u.z.l. – ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentysty

I. Uwagi wprowadzające

Humans are born as primarily physical beings who in the ensuing years are shaped by culture. Dying entails a reversal of this process as the dying person 'falls' from culture back into nature¹.
Tony Walter

Bronię zawsze tezy, że do poznania rzeczywistego charakteru danego społeczeństwa, jego pojęć moralnych, jego zasad gospodarczych, jego ustroju państwowego, koniecznym jest zapoznanie się z jego kodeksem karnym. W tem za co się karze i jak się karze, a także w tem, czego się nie karze, odbija się całe życie danego społeczeństwa².
Juliusz Makarewicz

The fear of death is a major source of states and law³.
Ireneusz Ziemiński

Najbardziej empirycznym i racjonalnym sprawdzianem trafności poznawczej prawa i cywilizacji jest konsekwentnie afirmatywny, albo choćby incydentalnie abnegatywny, stosunek do życia ludzkiego jako głównej wartości w porządku naturalnym i kulturowym. W tym kontekście zostało upowszechnione rozróżnienie między cywilizacją życia i miłości a cywilizacją śmierci i nienawiści. Jednoznaczność realistycznego postulatu pełnej ochrony życia ludzkiego wobec względności idealistycznych przyzwoleń na zadawanie

¹ T. Walter, *Sociological Perspectives on Death, Dying, and Bereavement*, in: *Death, Dying and Bereavement: Contemporary Perspectives, Institutions and Practices*, ed. T. Attig, J. Stillion, New York, 2014, s. 31–43.

² J. Makarewicz, *Słowo wstępne*, w: *Kodeks Karny Republik Sowieckich*, Warszawa 1926, s. 7, za: W. Juchacz, *Podstawy aksjologiczne komunistycznego prawa karnego*, w: *Aksjologiczne podstawy polskiego prawa karnego w perspektywie jego ewolucji*, red. A. Grześkowiak, I. Zgoliński, Bydgoszcz 2017, s. 73.

³ I. Ziemiński, *Śmierć jako źródło i przedmiot prawa. Stanowisko Thomasa Hobbesa*, cz. I: *Śmierć jako źródło prawa*, „*Studia z historii filozofii*” 2012, nr 3, s. 201–218.

człowiekowi śmierci zniechęca nauki prawne do wypowiedania się w tak ważnych i poważnych sprawach⁴.

Jacek Janowski

W społecznym, kulturowym odbiorze życie człowieka *prima facie* stanowi najwyższą wartość. Człowiek, jako przedstawiciel gatunku ludzkiego, ma świadomość własnego życia, ale i własnej śmierci, i jej znaczenia, co sprawia, że spojrzenie na życie ludzkie nabiera w pogłębionej refleksji szczególnego wymiaru. Ochrona życia jest najważniejszym obowiązkiem, jego naruszenie zaś – najgorszym czynem człowieka. Wskazuje się także często, że poziom ochrony życia jest miarą demokratyzacji państwa⁵ i kondycji duchowej danej społeczności⁶, a osiągnięciem kultury naszych czasów jest coraz mocniej akcentowana przez prawo karne ochrona życia człowieka⁷. Argumentacja, opierająca się na wartości, jaką jest godność ludzka, sięga czasów starożytnych. Dobrze wyraża to sformułowanie stoików: *homo homini res sacra* (Seneka) – człowiek dla człowieka rzeczą świętą⁸. Najbardziej jednak awangardowi naukowcy zadają dziś pytanie: „Dlaczego mamy uważać życie anencefalicznego dziecka ludzkiego za święte i nietykalne, a beztrzesko zabijając zdrowego pawiana, by pobrać jego narządy?”⁹. Wcześniej śmiałą tezę postawił Voltaire, twierdząc, że „Tylko z powodu nadmiaru śmiesznej próżności ludzie przypisują sobie duszę innego gatunku niż zwierzę”.

W naukach prawnych życie najczęściej utożsamiane jest z najważniejszym dobrem prawnym. Doktryna i judykatura z zakresu prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego i prawa karnego niejednokrotnie podkreślają, że życie ma znaczenie pierwotne z perspektywy pozostałych praw człowieka – stanowi realne urzeczywistnienie wszystkich pozostałych praw i wolności. Zdaniem Andrzeja Zolla potrzebę prawnokarnej ochrony życia ludzkiego da się wyprowadzić

⁴ J. Janowski, *Prawo w perspektywie cywilizacji*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, t. XXV, nr 4, s. 80.

⁵ Por. np. B. Przybyszewska-Szter, *Wolności i prawa osobiste*, w: *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Chmaj, Warszawa 2008, s. 99.

⁶ R. Citowicz, *Prawnokarne aspekty ochrony życia człowieka a prawo do godnej śmierci*, Warszawa 2006, s. 61.

⁷ S. Pławski, *Przestępstwa przeciwko życiu*, Warszawa 1963, s. 19.

⁸ T. Biesaga, *Wartość życia w ujęciu etyki personalistycznej*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 2003, nr 19, s. 169–175.

⁹ P. Singer, *O życiu i śmierci. Upadek etyki tradycyjnej*, przeł. A. Alichniewicz, Warszawa 1997, s. 200.

z art. 38 Konstytucji RP, zasada konieczności pozbawiona zostaje zatem znaczenia ograniczającego ustawodawcę w dokonywaniu kryminalizacji tej w celu ochrony konstytucyjnej wartości¹⁰. Nie jest to oczywiście stanowisko odosobnione. Przykładowo Małgorzata Gałązka twierdzi: „Warto [...] podkreślić, że tam, gdzie w grę wchodzi ochrona dobra o charakterze fundamentalnym – życia ludzkiego, w literaturze przyjmuje się, że ani zasada subsydiarności prawa karnego, ani kryterium kosztów kryminalizacji nie stanowi dostatecznej racji dla rezygnacji z ochrony prawnokarnej”¹¹. Inny aspekt takiego zapatrywania dostrzec można w wypowiedzi Stanisława Pikulskiego, który przekonuje, że teza o nadrzędności życia ludzkiego w hierarchii wartości chronionych przez prawo karne skłania do rozstrzygnięcia wszelkich wątpliwości na rzecz ochrony tego życia (*in dubio pro vitae humana*¹²).

Takie założenia mają kolosalny wpływ na model prawa w zakresie prawnokarnej reakcji na naruszenia i narażenia dobra prawnego w postaci życia. Pamiętać bowiem należy, że wspomniana ochrona życia ludzkiego w prawie karnym polega nie tylko na utworzeniu typu czynu zabronionego w postaci zabójstwa i jego odmian oraz zaopatrzenie go odpowiednio surową karą. Ustawodawca rozstrzygnąć ponadto musiał, jak daleko ma sięgać w zakresie przedmiotowym i podmiotowym, w układzie przestrzennym i czasowym reakcja prawnokarna na zachowania godzące w życie człowieka.

Adam Podgórecki przekonuje, że „prawo to normy (lub norma) zespolone wzajemnymi oczekiwaniami i wiążące obowiązkami i uprawnieniami co

¹⁰ A. Zoll, *Źródła prawa karnego*, t. II, red. T. Bojarski, seria „System Prawa Karnego”, Warszawa 2011, s. 238–239.

¹¹ M. Gałązka, *Glosa do uchwały SN z dnia 26 października 2006 r., I KZP 18/06*, „Przebieg Sądowy” 2008, nr 2, s. 98–109. I przywołuje – zob. C.M. Romeo Casabona, *Penal Limits of Gene Manipulation*, w: *The Legal and Ethical Aspects related to the Project of the Human Genome*, eds. B. Pullman, C.M. Romeo Casabona, Città del Vaticano–Bilbao 1995, s. 75; M.A. Niggli, *Ultima Ratio? Über Rechtsgüter und das Verhältnis von Straf- und Zivilrecht bezüglich der sogenannten „subsidiären oder sekundären Natur“ des Strafrechts*, „Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht” 1993, Nr. 3, s. 249–252; F. Mantovani, *Research on human genome and genetic manipulations*, w: *Biotechnology, Law and Bioethics. Comparative Perspectives*, ed. C.M. Romeo Casabona, Bruxelles 1999, s. 236; L. Gardocki, *Subsidiarność prawa karnego oraz in dubio pro libertate – jako zasady kryminalizacji*, „Państwo i Prawo” 1989, nr 12, s. 65; L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 113, 115; A. Zoll, *Prawo naturalne i prawo stanowione*, w: *Medycyna i prawo: za czy przeciw życiu*, red. E. Sgreccia, Lublin 1999, s. 232.

¹² S. Pikulski, *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, t. X, red. J. Warylewski, seria „System Prawa Karnego”, Warszawa 2016, s. 15.

najmniej dwie strony”¹³. Nie ulega wątpliwości, że polityka kryminalna i penitencjarna nie może poprzestać na dogmatycznej analizie aktów normatywnych – nawet uzupełnionych o wiedzę kryminologiczną – gdyż dla otrzymania pełnego obrazu konieczne jest „włączenie ogólnej wiedzy o społeczeństwie i kulturze oraz aksjologicznych podstawach ładu państwowego, gdyż kara jest elementem kultury i stanowi społeczną instytucję”, która nie tylko odzwierciedla stopień rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa, lecz jest także czynnikiem, który na rozwój ten wpływa i go kształtuje¹⁴. Poczynione w niniejszej pracy ustalenia wpisują się więc będą w filozofię prawa, o której pisał największy polski karnista Juliusz Makarewicz: „Człowiek myślący pyta – co to jest prawo, jaka jest jego funkcja społeczna, jakie powinno być prawo, by odpowiedzieć potrzebom społecznym, jak zorganizować prawo karne, by nie było przestępców”¹⁵.

Przeprowadzona analiza pozwoli odpowiedzieć na pytanie, czy i na ile współczesny model prawnokarnej reakcji na pozbawienie życia człowieka odpowiada społeczno-kulturowemu znaczeniu życia, co jest nie tylko krytycznym odniesieniem się do przywołanej tezy A. Zolla, ale także jej socjologiczno-prawną interpretacją. Istnieje bowiem duże prawdopodobieństwo, że figura „ochrony życia” jest nadużywana przez ustawodawcę na przykład z powodu wieloletniej tradycji w podejściu do tego dobra lub staje się po części elementem wykorzystywanym do populizmu penalnego¹⁶, a stworzony model prawa karnego uwzględnia tylko wybrane konteksty społeczne i kulturowe, koncentrując się wyłącznie na jednym prawie człowieka – prawie do życia, pomijając problematykę konfliktu prawa do życia z innymi prawami człowieka (np. z prawem do samostanowienia).

Przedmiotem analiz staną się na wstępie etyczne (w tym religijne, ze szczególnym uwzględnieniem religii rzymskokatolickiej¹⁷) rozważania dotyczące życia

¹³ A. Podgórecki, *Definicja prawa*, „Prace IPSiR UW” 1978, nr 2, s. 9–27.

¹⁴ Por. J. Utrat-Milecki, *Podstawy penologii. Teoria kary*, Warszawa 2006; T. Kaczmarek, *Prewencja ogólna jako zagadnienie tzw. kontroli społecznej*, w: *Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór praw z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2006.

¹⁵ J. Makarewicz, *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, Lublin 2009, s. 24.

¹⁶ W. Wróbel, *Spór o „dostateczny poziom represyjności” prawa karnego w płaszczyźnie legislacyjnej*, w: *Represyjność polskiego prawa karnego*, red. A.J. Szwarc, Poznań 2008, s. 11–25.

¹⁷ Już w tym miejscu należy się wyjaśnienie dotyczące pisowni pojęć religijnych. Zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego PWN* wielką literę stosuje się w przypadku nazw jednostkowych istot z zakresu wierzeń religijnych i mitologicznych, natomiast niejednostkowe nazwy istot

i śmierci człowieka, a w dalszej części także relacje między prawem, moralnością i wymaganiami religijnymi. Ta ostatnia płaszczyzna z perspektywy tematu badań jest szczególnie istotna, zwłaszcza wobec nierozstrzygniętego problemu relacji prawa i moralności¹⁸ (przejawiającego się w zagadnieniach moralizmu i paternalizmu prawnego). Takie odmienne podejście do życia i śmierci widać u Petera Singera i Tadeusza Biesagi. Wystarczy sięgnąć do rewolucji etyki opisananej przez pierwszego i jego pięciu nowych przykazań, skonfrontowanych ze starym odczytaniem naczelných zasad ludzkości (I – „Traktuj wszelkie ludzkie życie jako mające taką samą wartość” vs „Uznaj, że wartość ludzkiego życia się zmienia”; II – „Nigdy rozmyślnie nie pozbawiaj życia niewinnej istoty ludzkiej” vs „Bierz odpowiedzialność za konsekwencje własnych decyzji”; III – „Nigdy nie odbieraj sobie życia i staraj się przeszkodzić innym w samobójstwie” vs „Szczepnij pragnienie śmierci lub życia innej osoby”; IV – „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się” vs „Sprowadzaj na świat dzieci tylko wtedy, gdy są chciane”; V – „Zawsze traktuj życie ludzkie jako cenniejsze od życia zwierząt” vs „Nie dyskryminuj na podstawie przynależności do gatunku”)¹⁹. Pewną ewolucję widać nawet w nauczaniu Kościoła katolickiego, by przywołać tytułem przykładu ostatnią (2018) zmianę w Katechizmie Kościoła Katolickiego odnośnie do problemu dopuszczalności kary śmierci (por. obecne i poprzednie brzmienie nr 2267 KKK²⁰), a także kwestię podejmowania sformalizowanej reakcji na samobójstwo wierzącego (nr 2283 KKK). Podkreślić też należy, że szczególnie trudnym zagadnieniem jest oczywiście życie w fazie prenatalnej, a dzisiejsze przepisy skonfrontowane ze starszymi poglądami ilustrują, jak różnorodne i nietrwałe są zapatrywania w tym zakresie. Przywoływane są bowiem tezy Arystotelesa, w myśl których

mitologicznych, istot będących przedmiotem wierzeń religijnych pisze się małą literą, zob. *Słownik języka polskiego PWN*, red. M. Szymczak, Warszawa 1975, s. 74–83. Zgodnie z tymi zasadami w niniejszej publikacji małą literę zastosowano, gdy wypowiedzi o charakterze religijnym odnosiły się do boga, jako zjawiska socjologicznego lub psychologicznego.

¹⁸ Por. np. L. Petrażycki, *O nauce, prawie i moralności. Pisma wybrane*, Warszawa 1985; J. Feinberg, *The Moral Limits of the Criminal Law*, vol. 4: *Harmless Wrongdoing*, New York 1988; T. Pietrzykowski, *Etyczne problemy prawa. Zarys wykładu*, Katowice 2005.

¹⁹ P. Singer, *O życiu i śmierci...*, s. 207–224.

²⁰ „Kiedy tożsamość i odpowiedzialność winowajcy są w pełni udowodnione, tradycyjne nauczanie Kościoła nie wyklucza zastosowania kary śmierci, jeśli jest ona jedynym dostępnym sposobem skutecznej ochrony ludzkiego życia przed niesprawiedliwym napastnikiem” oraz „Dlatego też Kościół w świetle Ewangelii naucza, że »kara śmierci jest niedopuszczalna, ponieważ jest zamachem na nienaruszalność i godność osoby«, i z determinacją angażuje się na rzecz jej zniesienia na całym świecie”.

„W kwestii usuwania czy wychowywania noworodków powinno obowiązywać prawo, by nie wychowywać żadnego dziecka wskazującego kalectwo; biorąc jednak pod uwagę liczbę dzieci, należy wobec tego, że istniejące obyczaje nie pozwalają żadnego noworodka usuwać, liczbę urodzin prawem ograniczyć, jeśli zaś jacyś obcujący ze sobą małżonkowie poczną dziecko ponad tę liczbę, należy spowodować jego poronienie, zanim jeszcze czucie i życie w nie wstąpi”²¹.

Udzielenie odpowiedzi na główne pytanie badawcze wymaga także ustalenia roli prawa karnego w reakcji na zadawanie śmierci²². W piśmiennictwie pojawia się teza, że w coraz większym stopniu prawa człowieka, traktowane jako prawa pozytywne, skutkowały roszczeniami o rozszerzenie prawa karnego, utworzenie obowiązków prewencyjnych lub „ochronnych środków policyjnych”, w szczególności żądaniem intensyfikacji działań policyjnych i ścigania przestępstw seksualnych i przestępstw z użyciem przemocy oraz ścigania zagrożeń bezpieczeństwa lub ochrony publicznej w ogóle. Wskazuje się przy tym, jak złożony jest to problem, ściśle związany z rosnącą międzynarodową akceptacją praw człowieka jako obejmujących prawa pozytywne. To oznacza przejście od koncepcji praw jako ograniczenia działań państwa do koncepcji, która obecnie postrzega prawa jako żądanie „działania ochronnego”. Rezultatem tego jest proces, w ramach którego prawa człowieka – m.in. prawo do życia oraz prawo do bezpieczeństwa – zmieniły swój charakter, tworząc przymusowe obowiązki państwa w zakresie kryminalizacji, zapobiegania, kontrolowania i ścigania czynów, uznanych za szkodliwe²³.

Analiza prawno-karna reakcji na zadawanie śmierci polegać będzie nie tyle na interpretacji znamion typów czynów zabronionych, odnoszących się do zabijania lub nieumyślnego spowodowania śmierci, ile na odczytaniu z całego systemu prawa karnego tych elementów kształtujących odpowiedzialność karną, które pozwolą na zrekonstruowanie modelu prawa karnego reagującego na

²¹ Arystoteles, *Polityka*, Warszawa 2006, s. 211, za: J. Hartman, *Aborcja, in vitro, filozofia czyli etyka rozrodu*, „Współczesny niezbędnik inteligenta” 2018, nr 2, s. 28–29.

²² Pojęcie „zadawania śmierci” traktuję jako znacznie szersze niż dwa pojęcia występujące w polskim k.k.: zabijania, które odnosi się do zachowań umyślnych, i powodowania śmierci – które odnosi się do zachowań nieumyślnych.

²³ L. Lazarus, *Positive Obligations and Criminal Justice: Duties to Protect or Coerce?*, in: *Principles and Values in Criminal Law and Criminal Justice: Essays in Honour of Andrew Ashworth*, eds. L. Zedner, J.V. Roberts, Oxford 2012.

zadanie śmierci człowiekowi. Badania obejmą więc z jednej strony ogólne założenia współczesnego prawa karnego (funkcje, zasady i cechy prawa karnego), ale też techniczno-legislacyjne metody realizacji określonej polityki kryminalnej (decyzje ustawodawcy dotyczące m.in. karalności form stadialnych i zjawiskowych, strony podmiotowej, karalności na przedpolu naruszenia dobra prawnego) w odniesieniu do szeroko rozumianego spowodowania śmierci człowieka. Rozważania prawnokarne osadzone zostaną w perspektywie konstytucyjnej, niezależnie bowiem od społeczno-kulturowych przesłanek kryminalizacji w demokratycznym państwie prawa silnym elementem limitującym represyjność jest i powinna być zasada proporcjonalności oraz zasada poszanowania godności człowieka.

I wreszcie ocena współczesnego modelu prawa karnego w kontekście penalnej reakcji na zadanie śmierci człowiekowi musi być oparta na analizie praw człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem prawa do życia w relacji do prawa do samostanowienia. Jak słusznie podkreśla się w literaturze, we wszystkich działaniach skierowanych przeciwko ludziom, jednostkę należy traktować jako cel wyposażony w autonomię moralną²⁴. Nie można zatem tracić z pola widzenia, na ile godność i wolność człowieka, poszanowanie jego prywatności i autonomii winno być uwzględniane przez ustawodawcę karnego, nawet w zakresie kreowania odpowiedzialności za najpoważniejsze przestępstwa.

Analiza poszczególnych elementów prawnokarnych, skrojonych przez ustawodawcę na potrzeby reakcji wobec spowodowania śmierci człowieka, pozwoli zrekonstruować model prawa karnego. Odtworzony zostanie swoisty obraz normatywnego narzędzia, którym państwo posługuje się wobec sprawcy naruszającego lub narażającego dobro prawne w postaci życia człowieka.

Ostatecznie omówione instrumenty i mechanizmy ochrony życia poprzez prawo karne pozwolą stworzyć model współczesnego prawa karnego, czyli hipotetyczną konstrukcję myślową będącą uproszczonym obrazem badanego fragmentu rzeczywistości, w którym pomija się elementy nieistotne dla danego celu²⁵ jako **prawnokarnej reakcji i jej uzasadnienia na naruszenia i narażenie dobra prawnego w postaci życia człowieka.**

²⁴ N. Lacey, *State Punishment, Political Principles and Community Values*, London 1988.

²⁵ Zbiór założeń upraszczających danej teorii (model nominalny) lub przedmiotów spełniających te założenia (model realny) zob. A.B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, Lublin 2001, s. 372, <http://www.mhl.elsat.net.pl/book/St%EApie%F1%20A.%20B,%20Wst%EAp%20do%20filozofii.pdf> (dostęp: 22.12.2022).

Badania normatywne przeprowadzone zostaną na podstawie metod właściwych dla analiz prawnych, dogmatycznych. Z tych podstawowych wymienić należy metodę kontekstową, pozwalającą na określenie wszystkich istotnych kontekstów badanych zagadnień poprzez uwzględnienie nie tylko wewnętrznej treści badanych przepisów, ale także okoliczności ich powstawania, ewolucji oraz powiązania z innymi gałęziami prawa i innymi dziedzinami nauki; pozwalającą także na ustalanie i uwzględnianie czynników kształtujących poszczególne rozwiązania legislacyjne. Dzięki tej metodzie możliwe będzie skonfrontowanie społecznego odbioru życia i zadawanej śmierci z powodami kryminalizacji zachowań związanych ze śmiercią. Metoda historyczno-opisowa umożliwi przedstawienie analizowanych zagadnień w postaci ciągów chronologicznych obrazujących kolejne stadia/etapy rozwoju norm służących prawnej ochronie życia. Metoda dialektyczna pozwoli na całościowe ujęcie badanego problemu.

W przypadku przeprowadzanej wykładni przepisów prawa zastosowana zostanie derywacyjna koncepcja wykładni (na podstawie konotacji i denotacji), formalno-dogmatyczna. Metoda funkcjonalna, która nakazuje badanie prawa w działaniu, będzie miała zastosowanie przy analizie wyroków i orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Sądu Najwyższego i sądów powszechnych. W ten sposób dokonana wykładnia prawa będzie weryfikowana/falsyfikowana w praktyce orzeczniczej.

Próba ukazania systemu prawa karnego i całej jego złożoności z perspektywy dobra prawnego, jakim jest życie człowieka, bez wątplenia powoduje, że niektóre kwestie przedstawione zostaną skrótowo, a podejmowane zagadnienia – wobec obszernego piśmiennictwa – zostaną jedynie skonkludowane prezentacją własnego zapatrywania. Wydaje się, że tylko szeroka perspektywa prawno-karna – sfokusowana na życiu człowieka – pozwoli nie tylko na zrekonstruowanie modelu w założonym aspekcie, ale na zdiagnozowanie ewentualnych sprzeczności, luk czy błędów.

Zaobserwować można prawidłowość, że poczucie zagrożenia zawsze skłania do poszukiwań odpowiedniego prawa, którego realizacja zapobiegłaby niechcianym sytuacjom²⁶, co w przypadku dobra prawnego w postaci życia prawidłowość

²⁶ A. Preisner, *Prawo do ochrony życia i do zachowania naturalnej integralności psychofizycznej człowieka*, w: *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 2006, s. 131.

tę intensyfikuje. Ma rację *prima facie* Don Marquis, gdy pisze: „Utrata naszego życia jest jedną z największych strat, jakie mogą nas spotkać. Utrata życia pozbawia nas wszystkich przeżyć, czynności, projektów i radości, które inaczej składałyby się na naszą przyszłość [...]. Kiedy się mnie zabija, pozbawia się mnie zarówno tych części mego przyszłego osobowego życia, które cenię obecnie, jak i innych, które ceniłbym kiedyś w przyszłości. Tak zatem umierając, zostaję pozbawiony wszystkich wartości, jakie kryje w sobie moja przyszłość”²⁷. Jest to jednak emocjonalne uproszczenie, ponieważ nie zawsze, nie wszyscy podzielają ten pogląd odnośnie do własnego życia. Założenie omnipotencjalności życia prowokuje ponadto do stosowania najszerszych i najsurowszych środków prawnych do jego ochrony przed najmniejszym nawet zagrożeniem, co zostanie ustalone w niniejszej rozprawie.

Zbigniew Szawarski trafnie, jak się wydaje, zauważył, że „Gdybyśmy wiedzieli, co to jest życie, gdybyśmy wiedzieli, co to jest wartość, nie mielibyśmy żadnych trudności z rozstrzygnięciem kwestii, czy życie ma wartość”²⁸. Przed prawem i prawnikami stawiane jest jeszcze trudniejsze zadanie, nie tylko ostatecznie należy dokonać oceny wartości życia i skonfrontować ją z innymi elementami (komponentami) rzeczywistości, ale efekt przełożyć na stanowione normy i na proces ich stosowania.

Cóż dodać do zdania: „Skończoność, nieskończoność, bycie i trwanie, początek i koniec, przypadkowość i konieczność łączą ze sobą życie i śmierć w różne konfiguracje znaczeń – w sferze faktów, projektów, tragedii, wydarzeń i procesów. Różnie wyartykułowane, zawarte w kategoriach, pojęciach i metaforach, w rozmaitych kulturowych przekazach, nabierają wciąż nowego znaczenia”²⁹?

Książka ta jest zaproszeniem do dyskusji o jeszcze innym spojrzeniu na życie i śmierć człowieka w prawnokarnej odsłonie.

²⁷ D. Marquis, *Dlaczego aborcja jest niemoralna*, przeł. W. Galewicz, w: *Początki ludzkiego życia*, red. W. Galewicz, Kraków 2020, s. 222–223.

²⁸ Z. Szawarski, *Wartość życia*, „Etyka” 1984, nr 21, s. 41.

²⁹ P. Duchliński, A. Kobyliński, R. Moń, E. Podrez, *Etyka a fenomen życia*, Kraków 2017, s. 144.

Indeks osób*

- Acri Michael James 23
Adamson G. David 325, 600
Akandji-Kombe Jean-François 149, 150,
151, 387, 547
Aleksiejuk Artur 37, 547
Alexy Robert 204
św. Alfons de Liguori 87
Alichniewicz Anna 14, 55, 532, 547
Ambrozjaster 45
Andrejew Igor 277, 499, 554, 591, 598
Andrzejewski Marek 311, 312, 490, 502,
547
Annas George J. 468, 547
Anselmo Daniele 70
św. Apolonia z Aleksandrii 88
Argiroffi Alessandro 70
Ariès Philippe 520, 547
Arystoteles 17, 18, 162, 163, 200
Ashworth Andrew 18, 573
Attig Thomas 13, 596
św. Augustyn 86, 522
- Baker Dennis J. 292, 547
Bakke Monika 190, 547
Balwicka-Szczyrba Małgorzata 438, 565
Bałandynowicz Andrzej 84, 495, 547
- Banasik Katarzyna 369, 372, 373, 516,
548, 594
Banaszak Bogusław 125, 126, 250, 257,
267, 278, 283, 548, 551, 560, 584, 598
Banyk Marta 437, 439, 548
Barankiewicz Tomasz 487, 548
Baranouski Karl 496, 592
Barcz Anna 188, 189, 548
Barczak-Oplustil Agnieszka 4, 9, 350, 351,
352, 353, 357, 404, 466, 548
Baron Jonathan 420, 585, 590
Barreau Hervé 188
Bartel Hieronim 40
Bartoszek Antoni 246, 247, 250, 256, 548
Bartoszewski Władysław 136
Bartoś Tadeusz 216, 548
Bartuś Alicja 420, 561
Bastek Erhard 84
Bauman Zygmunt 330
Bauzon Stephane 34, 548
Bazán Ovalle 300, 549
Bączyk-Rozwadowska Kinga 464, 480,
549
Bąkowska Eligia 520, 547
Beal Christophe 260, 549
di Beccaria Becchi (właśc. Paolo Cesare
Bonesana, markiz Beccaria) 290

* W indeksie uwzględniono tekst główny oraz przypisy i bibliografię.

- Bejda Grzegorz 520, 549
 Bek Dominika 9, 185, 223, 232, 237, 301,
 404, 405, 406, 445, 448, 549, 589
 Bekoff Marc 118, 549
 Benedykt XVI, papież 35
 Benio Marek 68, 69, 119, 549
 Bentham Jeremy 81, 288
 Berent Marcin 346, 549
 Berlin Isaiah 32, 257
 Bernat James L. von Bertalanffy Ludwig
 52, 549
 Białas-Zielińska Klaudyna 204, 549
 Bielanowska Judyta Jolanta 91, 549
 Bielecki Andrzej 514, 592
 Bielicki Eugeniusz 321
 Bielska-Brodziak Agnieszka 39, 306, 582,
 594
 Bielski Marek 426, 428
 Biernacki Marek 297
 Biernat Stanisław 248, 285
 Bierzanek Remigiusz 133, 549
 Biesaga Tadeusz 14, 17, 550
 Biłgorajski Artur 274, 550
 Blicharz Rafał 488, 550
 Błachnio Adam 471, 550
 Błachnio-Parzych Anna 289, 555
 Błachut Michał 212, 550
 Błońska Barbara 493, 580, 588
 Bocheński Maciej 169, 550
 Boć Jan 115, 487, 550
 Bogucka Iwona 153, 550
 Bogucki Olgierd 303, 600
 Boguszewski Rafał 454
 Bohdanowicz Andrzej 60, 550
 Bojarski Janusz Czesław 461, 589
 Bojarski Marek 156, 160, 319, 550, 560
 Bojarski Tadeusz 15, 153, 155, 158, 173, 181,
 253, 301, 324, 385, 477, 505, 510, 517, 550,
 571, 579, 583, 592, 602
 Bojke Jakub 313, 314, 550
 Bołoz Wojciech 533, 550
 Boratyńska Maria 123, 124, 132, 234, 365,
 416, 417, 418, 514, 550, 586
 Borek Elżbieta 418, 551
 Borkowska Katarzyna Karolina 85, 93,
 104, 329, 508, 551
 Bosek Leszek 122, 551
 Bowker John 50, 551
 Braciak Joanna 257, 551
 Bradby Hannah 24, 25, 551
 Breczko Anetta 104
 Breul Regina 53, 54, 551
 Brody Howard 533
 Brożek Bartosz 118, 529, 596
 Brudner Alan 259, 551
 Brzezińska Joanna 75, 78, 551
 Brzozowski Wojciech 275, 551
 Buchała Kazimierz 156, 272, 277, 302,
 369, 371, 372, 380, 396, 551, 598
 Buckmaster Luke 300, 594
 Buczkowski Konrad 165, 224, 551, 572
 Budyn-Kulik Magdalena 159, 250, 251,
 321, 325, 373, 373, 374, 383, 384, 387, 440,
 441, 472, 487, 491, 492, 516, 525, 552
 Bulenda Teodor 165, 552
 Bunikowski Dawid 120, 213, 214, 220,
 312, 552
 Burdziak Konrad 507, 552
 Burkhardt Bjoern 356, 357, 552
 Burnell Joel 36, 552
 Burns James Henderson 288

- Bczyk Marcin 360, 361, 364, 365, 367,
 383, 384, 387, 553
- Cackowski Zdzisław 227, 527, 553
- Cesarz Krzysztof 339, 340, 553
- Chabrajska Dorota 578
- Chańska Weronika 192, 532, 547, 586
- Chauvin Tatiana 69, 70, 115, 122, 553, 583
- Chlebowicz Piotr 296, 297, 553
- Chmaj Marek 14, 207, 553, 585
- Chmiel Aleksander 378, 553
- Choduń Agnieszka 303, 600
- Chojniak Łukasz 493, 580, 588
- Churchland Patrycja 196
- Chybalski Piotr 105, 106, 107, 574
- Chyrowicz Barbara 42, 56, 91, 264, 553,
 600
- Cianciara Dorota 243, 585
- Ciepły Filip 154, 159, 229, 488, 491, 493,
 554
- Cieślak Marian 158, 165, 184, 212, 262, 279,
 308, 321, 451, 489, 499, 554
- Ciszewski Jerzy 439, 567
- Citowicz Rafał 14, 211, 288, 334, 511, 512,
 532, 539, 554
- Complak Krystian 73, 281, 537, 554, 560,
 587
- Constant Benjamin 257
- Conte Sebastian J. 419, 554
- Cooter Robert 451, 554
- Culver Charles M. 52, 549
- Cybulski Mateusz 520, 549
- Czaplicka Ewa 88, 554
- Czapliński Władysław 155, 162, 209, 525,
 558, 595, 599
- Czarnecki Zdzisław J. 487, 597
- Czech Bronisław 263, 601
- Czepita Stanisław 303, 600
- Czerwińska-Osipiak Agnieszka 48, 580
- Czeszejko-Sochacki Zdzisław 108
- Ćwikliński Grzegorz 430, 555
- Ćwil Włodzimierz 73, 115, 554
- Dahl Michał 91, 549
- Dajnowicz-Piesiecka Diana 77, 563
- Daniluk Paweł 262, 263, 341, 342, 500,
 512, 554
- Dańkowski Dariusz 217, 570
- Daszkiewicz Krystyna 342, 475, 477, 505,
 507, 530, 555
- Daśko Natalia 461, 589
- Debita Magdalena 130, 463, 555
- Delsol Chantal 528, 529, 555, 603
- Dembiński Jacek 297, 555
- Deputat Joanna 430, 555
- Derek Michał 382, 474, 555
- Derlatka Marek 186, 187, 252, 555
- Derlatka Marta 112, 113, 413, 555
- Derlich-Mielczarek Joanna 221, 222, 555
- Deryło Kazimierz 496, 587
- Dezhbakhsh Hashem 451, 555
- Dębiński Antoni 116, 130, 159, 343, 463,
 553, 558, 597
- Dębski Ryszard 178, 277, 289, 345, 347,
 356, 369, 446, 555, 567, 573, 583
- Dimock Susan 287, 555
- Diodor z Tarsu 45
- Długosz Joanna 394, 555
- Dobrowolska Karolina 521, 556
- Domin Joanna 77, 563
- Doroszevska Katarzyna 286, 556

- Dostojewski Fiodor Michajłowicz 529
 Drabiński Maciej 118, 556
 Drakon, prawodawca ateński 368
 Dryła Olga 508, 557
 Duchliński Piotr 21, 23, 24, 34, 50, 61, 70,
 74, 75, 81, 118, 122, 556
 Dudek Michał 212, 221, 556
 Dudziak Edyta 34, 101, 216, 556
 Dudzik Marcin 397, 398, 411, 556
 Dukiet-Nagórska Teresa 9, 82, 139, 156,
 159, 161, 177, 227, 272, 274, 303, 313, 314,
 342, 441, 445, 448, 449, 511, 516, 549, 552,
 556, 574, 579, 588, 595
 Dura Adam A. 236, 556
 Durkheim Emile 168
 Dworkin Gerald 254, 255, 257, 258, 557
 Dyer Silke 325, 600
 Działocha Kazimierz Jan 219
 Dziedziak Wojciech 188, 200, 201, 202,
 203, 205, 206, 209, 557
 Eckhardt Krzysztof 138, 139, 557
 Ehrlich Issac 451, 557
 Eilstein Helena 216, 218, 548, 557
 Elżanowski Andrzej 75, 118, 120, 121, 190,
 195, 412, 557
 Emanuel Ezekiel J. 507, 508, 557
 Exner Franz 374
 Fawcett James 104
 Fechner Gustav Theodor 60
 Feinberg Joel 221, 222, 259, 260, 555, 557
 Ferrara Alessandro von Feuerbach Paul
 (właśc. Paul Johann Anselm Ritter
 von Feuerbach) 224, 225, 290, 318
 Filar Marian 308, 394, 399, 471, 478, 514,
 518, 585, 595
 Filarska Patrycja 189, 190, 547, 557
 Filipczak Mateusz 399, 400, 557
 Filipowicz Artur 97, 294, 557
 Filmer Robert 250
 Finnis John 161, 581
 Firkowski Dariusz 153, 181, 253, 510, 584
 Flemming Marian 134, 559
 Fletcher Joseph 193
 Florczak-Wątor Monika 145, 146, 147, 148,
 149, 168, 269, 476, 558
 Franciszek, papież 457, 458
 Frank Robert 224, 557, 572
 Frankl Viktor E. 236, 558
 Fras Mariusz 430, 431, 439, 558, 596, 597
 Frąckowiak Hanna 38, 558
 Frąckowiak Kamil 38, 558
 Frączek Adriana 526, 558
 Fredrich-Michalska Irena 155, 183, 372,
 493, 579
 Fukuyama Francis 75, 76, 558
 Fuller Lon Luvois 221, 558
 Furman Michał 118, 529, 596
 Gaberle Andrzej 161, 519, 558, 566
 Gabryś Marian St. 41, 558
 Gaius 200
 Gajos Maciej 296, 558
 Galewicz Włodzimierz 21, 28, 29, 31, 50,
 75, 77, 78, 508, 557, 558, 577
 Gałązka Małgorzata 15, 116, 130, 159, 222,
 271, 463, 500, 501, 553, 558
 Gałuszka Anita 39, 50, 55, 65, 66, 67, 559
 Gałuszka Mieczysław 532, 559, 573, 591

- Gardocka Teresa 117, 200, 207, 553, 565, 582
- Gardocki Lech 15, 176, 177, 178, 179, 183, 186, 222, 268, 270, 275, 277, 304, 305, 314, 386, 404, 556, 559
- Garlicki Leszek 112, 116, 121, 122, 126, 130, 146, 274, 559, 587
- Gasser Hans-Peter 134, 559
- Geerken Michael R. 164, 172, 559
- George Robert P. 201, 218, 236, 237, 256, 559
- Gert Bernard 52, 549
- Giddens Anthony 25, 559
- Giezek Jacek 85, 93, 97, 110, 111, 125, 126, 139, 155, 156, 158, 160, 274, 319, 320, 321, 324, 338, 341, 342, 360, 362, 368, 369, 370, 371, 374, 375, 377, 383, 388, 393, 399, 404, 412, 413, 448, 472, 479, 506, 511, 519, 531, 532, 550, 552, 556, 559, 560, 561, 568, 571, 574, 580, 604
- Giubilini Alberto 82, 560
- Glombik Konrad 127, 138, 560
- Glover Jonathan 193
- Goebbels Joseph 459
- Goldenring John M. 30, 228, 229, 535, 561
- Golonka Anna 380, 561
- Gołaczyński Jacek 480, 594
- Gorcowska Alicja 403, 404, 406, 515, 560
- Göring Hermann 459
- GORLEWSKA EWA 94, 95, 110, 345, 561
- Gove Walter R. 164, 172, 559
- Góralczyk Wojciech 134, 561
- Góralski Piotr 286, 317, 544, 561, 564, 588
- Górecki Dariusz 292, 578
- Górnicka-Kalinowska Joanna 235, 236, 561
- Górowski Wojciech 368, 372, 373, 404, 561
- Grabarczyk-Ponimasz Elżbieta 420, 561
- Grabowska-Bacza Agata 133, 561
- Grabowski Krzysztof 274, 275
- Grabowski Radosław 101, 108, 550, 561
- Grabowski Rafał 50, 54, 55, 56, 60, 564, 572, 580, 588, 593
- Gracjan, właśc. Franciscus Gratianus lub Johannes Gratianus 522
- Graham Peter A. 419, 561
- Granat Mirosław 117, 459, 561
- Gray Richard L. 288, 561
- Greenberg Jeff 63, 64
- Greer Steven 66
- Gregorzuk Karol 162, 601
- Gręda Paweł 41, 578
- Grudecki Michał 9, 339, 343, 381, 510, 561, 589
- Grunwald Gerald 414, 422
- Gruszczynska Beata 493, 580, 588
- Gruszecka Dagmara 139, 155, 180, 318, 319, 327, 329, 330, 556, 562, 571
- Grzebyk Patrycja 135, 562
- Grzegorz IX, papież 87, 522
- Grześkowiak Alicja 13, 116, 117, 130, 156, 159, 187, 188, 209, 210, 286, 319, 324, 343, 375, 451, 463, 470, 488, 494, 553, 558, 562, 566, 572, 595, 597, 602
- Grzęda Ewa 370, 562
- Grzyb Magdalena 301, 309, 334, 438, 563, 588
- Gury Jean-Pierre 522

- Gutowski Maciej 318, 563
 Guz Tadeusz 90, 126, 458, 528, 563, 605
 Guzowski Andrzej 520, 549
 Habdas Magdalena 430, 431, 439, 558, 596, 597
 Haberko Joanna Agnieszka 433, 434, 463, 464, 480, 563
 Habermas Jurgen 32, 33, 49, 77, 144, 467, 563
 Haczkowska Monika 124, 140, 340, 563, 574
 Halberda Jan 224, 601
 Hałas Radosław D. 116, 130, 159, 463, 553, 558
 Hammurabi, król babiloński 102
 Hanc Jakub 9, 131, 223, 232, 235, 237, 239, 240, 272, 366, 563, 589
 Hanczewski Paweł 91, 549
 Harduf Asaf 269, 563
 Hart Herbert Lionel Adolphus 203, 288, 563
 Hartman Jan 18, 563
 Hebda Katarzyna 77, 563
 Himmler Heinrich 459
 Hipokrates 532
 Hippel H. 374
 von Hirsch Andreas 180
 Hirsch Hans Joachim 278, 346, 563
 Hobbes Thomas 13, 145, 601
 Hobson Peter 255, 564
 Hohol Mateusz 194, 564
 Holly Romuald 420, 564
 Hołda Zbigniew 309, 598
 Hołub Grzegorz 33, 564
 Hołyst Brunon 40, 66, 101, 450, 564
 Horgos Lívia 298, 299, 564
 Hryniewicz-Lach Elżbieta 159, 164, 253, 256, 270, 271, 278, 283, 304, 317, 378, 389, 395, 400, 406, 564
 Hume David 195
 Hurst Jane 236, 522, 523, 564
 Ignacio Marcelo 300, 549
 Ignaczewski Jacek 433, 564
 Innocenty III, papież 87
 Israël Lucien 252
 Iwańczuk Waldemar 54, 564
 Iwańska Barbara 141, 565
 Iwański Mikołaj 404, 548
 Jabłoński Mariusz 86, 101, 250, 283, 329, 572, 584
 Jabłoński Paweł 222, 245, 555, 577
 Jach Aleksandra 190, 590
 Jadacki Jacek Juliusz 526, 565
 Jagiełło Dariusz 117, 130, 200, 207, 553, 565, 582
 Jagodzińska Maria 379, 565
 Jakobs Gunther 362
 Jakubaszko Juliusz 533, 594
 Jakubowska-Hara Jolanta 289, 555
 Jakuszewicz Adam 92, 565
 Jan XXIII, papież 199
 Jan Paweł II, papież 23, 46, 194, 198, 199, 253, 522, 523, 525, 565
 Janiszewski Bogusław 160, 161, 565
 Jankowiak Barbara 79, 586
 Jankowska-Gilberg Magdalena 151, 565
 Jankowska-Prochot Izabela 414, 423, 424, 565
 Janowski Jacek 14, 565

- Jantowski Leszek 438, 565
 Jarosz-Żukowska Sylwia 250, 283, 584
 Jaroszevska Iga. A. 430, 555
 Jasiński Jerzy 451
 Jaskiernia Jerzy Andrzej 121, 201, 205, 565
 Jaworska-Adamu Jadwiga 40, 570
 Jaworska-Wieloch Anna 9, 185, 301, 478, 549, 589
 Jaworski Krzysztof Paweł 244, 565
 Jedlecka Wioletta 252, 258, 565
 Jescheck Hans-Heinrich 164
 Jędraszewski Marek 528, 606
 Jędrejek Grzegorz 431, 432, 565
 Jędrzejewski Zbigniew 314, 377, 556, 566
 Jonas Hans 53, 68
 Juchacz Wiesław 13, 566
 Juergens Uta Maria 75, 566
 Jurczyk Marcin Bartłomiej 87, 566
 Jurgielewicz-Delegacz Emilia 77, 563
 Juskowiak Piotr 190, 590
- Kaczmarek Przemysław 204, 549
 Kaczmarek Tomasz 16, 159, 161, 168, 178, 210, 211, 256, 277, 293, 295, 334, 356, 372, 373, 374, 378, 388, 509, 511, 512, 519, 531, 539, 565, 566, 605
 Kaczor Jacek 222, 245, 555, 577
 Kaczyński Lech 165
 Kalinowski Mariusz 91, 598
 Kalisz Tomasz 139, 155, 556, 571
 Kaliszczak M. 55
 Kalita Tomasz 53, 567
 Kałużny Łukasz 61, 567
 Kaminiarz Edyta 597
 Kanarek Beata 303, 600
- Kania Agnieszka Maria 96, 111, 112, 114, 172, 182, 183, 567
 Kania-Chramęga Agnieszka 208, 228, 290, 312, 567
 Kania Witold 51, 567
 Kaniewski Andrzej 597
 Kant Immanuel 73, 74, 96, 162, 193, 197, 293, 536, 565, 577, 592
 Karakulski Jacek 271, 567
 Karaszewski Grzegorz 439, 567
 Karaś Tomasz 377, 567
 Kardas Piotr 157, 187, 286, 313, 318, 368, 370, 377, 383, 400, 409, 441, 446, 552, 560, 651, 562, 563, 567, 568, 574, 580
 Karkut Daniel 480, 594
 Karpińska Małgorzata 88
 Karski Karol 35, 172, 580
 Kastenbaum Robert 66
 Kazimierzczuk Marcin 257, 568
 Kępiński Antoni 67
 Kęska Milena 41, 578
 Kieniewicz Piotr 527, 568
 Kieres Leon 108, 114
 Kiewlicz Stefan Jerzy 82, 113, 142, 414, 415, 422, 512
 Klaus Witold 82, 113, 142, 414, 415, 422, 512, 552
 Kleszcz Magdalena 339, 562
 Kleszcz-Szczyrba Renata 39, 559
 Klimberg Aneta 597
 Klimczak Joanna 451, 568
 Kliś Maciej 425, 432, 435, 568
 Kluz Marek 242, 521, 568
 Kluza Jan 442, 568
 Kłaczyńska Natalia 413, 568
 Kłosińska Katarzyna 182, 605

- Kmąk Krzysztof 446, 568
 Kmieć Michał 217, 568
 Kobyliński Andrzej 21, 23, 24, 34, 50, 61,
 70, 74, 75, 81, 118, 122, 254, 555, 568
 Kociołek-Pęksa Anna 489, 490, 491, 518,
 569, 581
 Kociubiński Jakub 290, 569
 Kokot Rajnhardt 125, 268, 293, 294, 295,
 297, 349, 409, 410, 560, 566, 569, 584,
 598, 599
 Koksanowicz Grzegorz 289, 569
 o. Kolbe Maksymilian Maria 90
 Kołodziejczak Małgorzata 295, 569
 Konarska-Wrzosek Violetta 308, 338, 461,
 470, 471, 473, 569, 573
 Koncewicz Marcelina 296, 569
 Kondratiewa-Bryzik Jelena 29, 105, 569
 Konfucjusz 297
 Konieczniak Przemysław 234, 347, 365,
 412, 419, 435, 550, 569, 586
 Kończak Izabela 528, 586
 Kordela Marzena 488, 490, 491, 492, 569
 Kornas Krzysztof 118, 529, 596
 Korzeniowski Bernard 27, 569
 Korzeniowski Leszek F. 327, 569
 Koshy Ninan 217, 218, 219, 570
 Kosonoga Jacek 289, 555
 Kosonoga-Zygmunt Julia 435, 570
 Kossowska Anna 165, 552
 Kosyło Andrij 493, 580
 Kosztowniak Andrzej 84
 Kościelny Patryk 355, 466, 570
 Kowalczyk Agnieszka 190, 590
 Kowalewska Beata 79, 586
 Kowalewska-Łukuć Magdalena 357, 378,
 570
 Kowalski Edmund 521, 522, 523, 570
 Kowalski Jan 36, 37, 570
 Kraj Tomasz Józef 201, 202, 570
 Krajewska-Kułak Elżbieta 79, 520, 549,
 586
 Krajewski Krzysztof 519, 566
 Krajewski Piotr 336, 570
 Krajewski Radosław 308, 496, 507, 508,
 511, 513, 517, 525, 570
 Krajna Andrzej 118, 557
 Kramer Kenneth Paul 61, 570
 Kraśnicka Izabela 454, 570
 Krawczyk Aleksandra 40, 570
 Krawczyk Stanisław 528, 571
 Kristeller Samuel 589
 Kroeber Alfred Louis 223
 Król-Bogomilska Małgorzata 378, 370
 Królikowska Jadwiga 155, 156, 167, 571
 Królikowski Michał 131, 155, 170, 212, 273,
 277, 314, 319, 336, 364, 365, 366, 379, 556,
 570, 571, 578
 Kruczkowski Leon 413
 Krukowski Józef 115, 571
 Krzymuski Edmund Karol 154, 155, 158,
 159, 175, 571
 Krzyżak Lesław 528, 571
 Kubiak Rafał 141, 325, 571
 Kubicki Leszek 82, 113, 142, 414, 415, 422,
 425, 432, 435, 499, 512, 553, 571, 575, 587,
 591, 596
 Kübler-Ross Elisabeth 65, 572
 Kucharczak Franciszek 60, 605
 Kucwaj Monika 435, 572
 Kuczma Paweł 86, 93, 101, 107, 109, 126,
 329, 459, 572
 Kuczyńska Hanna 289, 555

- Kukiz Paweł 295, 569
 Kulesza Jan 82, 153, 156, 157, 164, 165, 179,
 253, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 279,
 281, 283, 284, 286, 317, 321, 328, 353, 354,
 363, 372, 381, 385, 386, 397, 400, 412, 442,
 443, 444, 466, 475, 495, 572
 Kulik Marek 4, 9, 224, 341, 342, 399, 441,
 488, 572, 573
 Kułak Agnieszka 520, 549
 Kunat Katarzyna 48, 580
 Kuncze Aleksandra 189, 190, 577
 Kunicka Marta 9
 Kunicka-Michalska Barbara 82, 113, 142,
 414, 415, 422, 512, 587
 Kunze Eugeniusz 401, 402, 573
 Kurlandzka Amelia 222, 578
 Kwiatkowski Waldemar 532, 573

 Lacey Nicola 19, 573
 Lachowski Jerzy 338, 368, 369, 461, 573,
 589
 Lamb David 52
 Lang Marta 102, 119, 142, 143, 203, 450,
 573
 Lang Wiesław 29, 519, 534, 573
 Lankau Agnieszka 520, 549
 Laskowski Michał 370, 573
 Lasocik Zbigniew 298, 585
 Laughran Catherine W. 92, 573
 Laun Andreas 129, 573
 Lawton Clive 35, 38, 578, 585
 Lazari-Pawłowska Ija 191, 573
 Lazarus Liora 18, 573
 Legocki Andrzej B. 26, 574
 Legutko-Dybowska Alicja 201, 559
 Leon XIII, papież 198, 216, 217, 586
 Leszczyński Leszek 205, 309, 598
 Lewicka Magdalena 91, 528, 549, 586
 Leźnicki Marcin 38, 574
 Linzey Andrew 75
 Lipiński Konrad 342, 404, 511, 574
 Lipski Jan 105, 106, 107, 574
 Lis Wojciech 490, 494, 500, 501, 518, 547,
 558, 574, 577
 Lisowski Piotr 487, 550
 Liszewska Agnieszka 342, 441, 511, 574
 Livne Roi 23, 574
 Locke John 145, 290
 Lockwood Michael 193
 Lubelski Marek J. 157, 313, 574
 Lubowicka Grażyna 526, 574
 Lüderssen Klaus 178, 268, 386

 Łabno Anna 274, 280, 574
 Łagodziński Stanisław 369, 379, 380,
 574
 Ławniczak Artur 124, 574
 Łączkowski Wojciech 525, 526, 574
 Łętowska Ewa 217, 575
 Łopatka Adam 82, 113, 142, 414, 415, 422,
 575, 587, 596
 Łotocki Łukasz 428, 429, 575
 Łoziński Jerzy 50, 551
 św. Łukasz 86
 Łuków Paweł 192, 193, 586

 Machaj Łukasz 163, 204, 549, 575
 Machura Piotr 194, 575
 Maciejewski Marek 162, 163, 575
 MacIntyre Alasdair 193
 Mackway-Jones Kevin 533, 594
 Maj Janusz 526, 574

- Majewski Jarosław 156, 284, 320, 340, 361,
 362, 364, 369, 370, 371, 372, 375, 388,
 397, 400, 426, 427, 428, 437, 471, 542,
 550, 553, 566, 568, 573, 575, 584, 594,
 595, 598, 599
 Majewski Marcin 216, 575
 Majmonides, rabbi Mosze ben Majmon
 53
 Makarczyk Jerzy 113, 575
 Makarewicz Juliusz 13, 16, 176, 197, 198,
 298, 441, 572, 575, 576
 Malczewski Jacek 123, 124, 416, 417, 418,
 550
 Maleszewski Marek 44, 576
 Maliszewska Anna 53, 576
 Małecki Mikołaj 195, 331, 355, 370, 402,
 405, 466, 576
 Mantovani Fiamma 15
 Marcinkiewicz Paweł 369, 370, 420, 576
 Marcinkowski Jerzy T. 77, 80, 597
 Marcinkowski Tadeusz 51, 55, 576
 Marczak Sylwester 349
 Marek Andrzej 153, 155, 156, 158, 307, 308,
 317, 530, 576, 591
 Mariański Janusz 75, 526, 577
 Markiewicz Miłosz 189, 190, 577
 Markowski Andrzej 182, 605
 Maroń Grzegorz 246, 577
 Marquis Don 21, 577
 Marsden Janet 533, 594
 Marszelewski Michał 481, 577
 Martysz Czesław 488, 550
 Marx Jan 88, 89
 Matan Andrzej 488, 550
 św. Mateusz 86, 92
 Matyukhina (Матюхіна) Aleksandra 96,
 97, 577
 Maurach Reinhart 374
 Mazurek Aneta 321
 Mazurek Franciszek Janusz 71, 577
 Mazurkiewicz Jacek 480, 501, 577, 594
 Mazurkiewicz Piotr 87, 456, 457, 577,
 605
 Mazurkiewicz Szymon 245, 577
 McBrien Richard P. 236
 McKenna Sharon 66
 McMahan Jeff 577
 Mednis Arwid 298, 577
 Menski Werner 38, 578
 Mercier Charles 81
 Merkle Ralph 55, 606
 Mezger Edmund 374
 Miah Andy 188, 578
 Michalik Anna 48, 580
 Michalska-Suchanek Mirosława 88, 89,
 459, 578
 Michalska-Warias Aneta 131, 153, 181, 253,
 510, 578, 583, 602
 Michalski Bogusław 107, 508, 578
 Miklaszewska Justyna 96, 578
 Mill John Stuart 31, 222, 224, 257, 258,
 259, 260, 578
 Miller Albert Jay 23
 Miller Franklin G. 53, 533, 578
 Milošević Slobodan 450
 Minerva Francesca 82, 560
 Minsk Elisa 420, 590
 Mioduski Kryspin 277, 598
 Młotek Antoni 36, 570
 Młynarska-Sobaczewska Anna Maria
 292, 578

- Modliński Jacek A. 41, 578
 Monteskiusz 290
 Moń Ryszard 21, 23, 24, 34, 50, 61, 70, 74,
 75, 81, 118, 122, 556
 Morawiecki Mateusz 35, 606
 Morawski Lech 306
 Morciniec Piotr 42, 131, 578
 More Max 189
 Morgan Peggy M. 35, 38, 578, 585
 Mozgawa Marek 85, 111, 211, 274, 301, 325,
 334, 336, 342, 399, 404, 463, 472, 479,
 509, 511, 520, 521, 530, 539, 559, 560, 566,
 573, 576, 578, 579, 589
 Mrozek Jacek Janusz 71, 73, 115, 578
 Mroziak Agnieszka 189, 548
 Mudde Cas 294, 578
 Munczewski Andrzej 303, 600
 Murdock George Peter 223
 Muszala Andrzej 42, 44, 45, 47, 48, 578
 Muszyńska Anna 317, 564

 Nadana-Sokołowska Katarzyna 189, 548
 Nalborczyk Agata S. 528, 586
 Napiwodzki Piotr 529, 555
 Nawrocki Mariusz 369, 520, 578
 Nawrot Oktawian 112, 145, 221, 234, 243,
 308, 309, 392, 498, 524, 530, 579, 602
 Nazar-Gutowska Katarzyna 153, 181, 253,
 336, 463, 477, 480, 505, 510, 579, 584
 Nazaruk Piotr 439, 567
 Nesterowicz Mirosław 480, 481, 579
 Nestler-Tremel Cornelius 179, 268, 386
 Nestoruk Igor B. 176, 177, 178, 390, 579
 New Bill 258, 579
 Niedzielska-Popek Sylwia 349, 579
 Niełacznna Maria 451, 568

 Nietzsche Friedrich Wilhelm 76
 Niggli Marcel Alexander 15
 Nowak Ewa 224, 585
 Nowak Paweł 362, 369, 374, 398, 579
 Nowakowska-Małusecka Joanna 272,
 563
 Nowicka-Jeżowa Alina 181, 581
 Nowicka Justyna 236, 606
 Nowicki Marek A. 103, 104, 579
 Nowikowski Ireneusz 153, 181, 253, 510,
 583, 602
 Nowosad Aleksandra 476, 477, 505, 579
 Nykiel Magdalena 126, 354, 355, 466, 499,
 579

 Oberman Michelle 477, 580
 Oczkowski Tomasz 461, 589
 Olczyk Maciej 527, 580
 Olejniczak Marek 132, 580
 Olesiuk-Okomska Magda 172, 580, 606
 Olszewska Jolanta 48, 580
 Opalek Kazimierz 490, 580
 Opar Anna 31, 32, 208, 257, 535, 580
 Orłowska-Zielińska Bogna 215, 271, 564,
 586
 Orońska Anna 59, 60, 61, 580
 Orzeszyna Jan 63, 580
 Orzeszyna Krzysztof 76, 231, 232, 234,
 250, 580
 Ossowska Maria 71, 73, 191, 222, 257, 291,
 578, 580
 Ossowski Roman 50, 65, 66, 572, 580
 Ossowski Stanisław 492
 Ostaszewski Paweł 224, 572
 Ostojska Joanna 24, 581
 Ostrowska Antonina 25, 61, 62, 581

- Ottaviani Alfredo 217
 Ozorowski Mieczysław 35, 581
- Padel Aasim Ilyas 243, 581
 Palicka Ewa 597
 Pałęcki Krzysztof 209, 489, 581
 św. Paweł 87
 Pawlak Wiesław 181, 581
 Pawlik Renata 300, 581
 Pawlikowski Jakub 247
 Pawłowicz Jacek Jan 527, 528, 581
 Pawłowicz Krystyna 207
 Peno Michał 161, 162, 212, 213, 581
 Petrażycki Leon 17, 164, 165, 581
 Piątek Marta 451, 581
 Pichlak Maciej 222, 245, 555, 577
 Piech Karolina 356, 357, 581
 Piechowiak Marek 71, 127, 128, 137, 140, 145, 146, 157, 205, 582
 Pieniążek Antoni 154, 166, 582
 Pierce Jessica 118, 549
 Pieszko Grzegorz 117, 200, 202, 204, 209, 219, 582
 Pietrzak Helena 414, 438, 582
 Pietrzyk Bartłomiej 76, 558
 Pietrzyk Mikołaj 488, 550
 Pietrzyk Tomasz 531, 594
 Pietrzykowski Tomasz 17, 39, 164, 165, 197, 220, 226, 275, 276, 450, 582
 Piguła Rafał 86, 582
 Pikulski Stanisław 15, 82, 215, 271, 321, 325, 523, 545, 564, 582, 586
 Pinker Steven Arthur 120, 121
 Pinosz Katarzyna 54, 607
 Piotrowski Jarosław 63, 64, 67, 582
- Piórkowska-Flieger Joanna 153, 181, 253, 510, 584
 Piskorski Justyn 255, 390, 391, 582
 Pius IX, papież 216, 522
 Pius XII, papież 56, 217
 Platon 200
 Plebanek Ewa 325, 338, 398, 437, 439, 513, 514, 582, 583
 Pławski Stanisław 14, 545, 583
 Płoski Tadeusz 524, 583
 Pływaczewski Emil W. 77, 563
 Podgórecki Adam 15, 16, 165, 166, 583
 Podkowik Jan 205, 206, 275, 276, 583
 Podrez Ewa 21, 23, 24, 34, 50, 61, 70, 72, 74, 75, 81, 118, 122, 555, 583
 Pohl Łukasz 345, 347, 361, 387, 389, 445, 510, 582, 583
 Pohler J.M. 67
 Poklewski-Kozieliński Krzysztof 451
 Polak Piotr 122, 123, 139, 584
 Polanowska-Sygulska Beata 225, 584
 Poniatowski Piotr 274, 301, 404, 559, 560, 589
 Popławski Henryk 321, 584
 Potrzeszcz Jadwiga 73, 584
 Potulski Jacek 325, 351, 469, 497, 499, 584
 Półtorak Magdalena 506, 588
 Preisner Artur 20, 110, 115, 125, 126, 137, 138, 250, 251, 257, 261, 267, 283, 551, 560, 584, 598
 Prejsnar-Szatyńska Sabina 155, 584
 Pruszyński Jacek J. 243, 585
 Przybyszewska-Szter Bogna 14, 545, 585
 Przybyszewski Krzysztof 103, 585
 Przylepa-Lewak Agata 166, 585
 Przyłębska Julia 207

- Ptak Grażyna 41, 578
 Pullman Bernard 15
 Purandare Barbara 79, 80, 597
 Putz Jacek 243, 585
 Pyszczynski Thomas 63, 64
- Rachels James Webster 120, 121
 Rachwał Marcin 520, 585
 Radbruch Gustav 155, 204, 224, 245, 549, 585, 599
 Radcliffe Richards Janet 298, 585
 Radecki Wojciech 399, 585
 Rahner Karl 35
 Ramsey Paul 193
 Ran Qiu 297
 Ratajczak Aleksander 160, 565
 Raz Joseph 202
 Rażny Paweł 83, 549
 Reagan Ronald 77
 Regulska Agnieszka 526, 585
 Renkielska Maria 31, 585
 Reroń Tadeusz 36, 570
 Ritov Ilana 420, 585
 Roberts Julian V. 18, 573
 Roczeń Robert 52, 54, 59, 68, 585
 Rodriguez del Pozo 243, 581
 Rodzik Anna 334, 335, 339, 414, 585
 Rodziński Adam 72, 586
 Rolka Hanna 79, 586
 Romanowicz Marcin 303, 586
 Romańczuk-Grącka Marta 215, 226, 263, 271, 391, 466, 521, 563, 586, 588
 Romeo Casabona Carlos M. 15
 Roskal Zenon E. 25, 593
 Rosser Rachel Mery 80
 Rousseau Jean-Jacques 145
- Roxin Claus 328
 Różalska Aleksandra M. 528, 586
 Różyńska Joanna 40, 192, 193, 234, 235, 462, 532, 586
 Rudaś-Grodzka Monika 189, 548
 Rutkowska Magdalena 418
 Rutkowski Stanisław 511, 586
 Ryk Leszek 118, 557
 Rzeplińska Irena 165, 552
 Rzepliński Andrzej 493, 580, 588
 Rzetecka-Gil Agnieszka 439, 586
- Sadowska Ludwika 465
 Sadowski Mirosław 198, 217, 281, 586
 Sadurski Wojciech 211, 212, 221, 586
 Safjan Marek 29, 82, 115, 142, 188, 302, 325, 415, 417, 512, 513, 586, 587
 Sakowicz Andrzej 170, 257, 571, 587
 o. Salij Jacek 454, 455, 456, 457, 587
 Sarnecki Paweł 112, 146, 156, 587, 598
 Sasin Bartłomiej 514, 592
 Scheffler Tomasz 299, 300, 587
 Schembeck Herbert 281, 537, 587
 Schmidhäuser Eberhard 362
 Schooyans Michel 496, 587
 Schorn Hubert 104
 Schroeder Friedrich-Christian 362
 Schweitzer Albert 96, 97, 577
 Sękowska-Kozłowska Katarzyna 309, 326, 334, 587, 588
 Sękowski Marcin 520, 587
 Sgreccia Elio 15
 Shepherd Joanna M. 451, 555
 Siarkowska Anna Maria 218
 Siedlecka Ewa 417, 608
 Sieghart Paul 93

- Siemaszko Andrzej 224, 572
 Sienkiewicz Zofia 156, 160, 268, 293, 294,
 295, 297, 319, 550, 566, 584, 598, 599
 Simester Andrew P. 180
 Sindlewski Eugeniusz A. 477, 587
 Singer Peter 14, 17, 31, 55, 75, 77, 80, 81, 83,
 193, 412, 587
 Sinha Surya Prakash 120, 202, 203, 587
 Sinkiewicz Władysław 50, 54, 55, 56, 60,
 564, 572, 580, 588, 593
 Sitarz Olga 82, 131, 161, 185, 223, 229, 232,
 237, 238, 263, 264, 301, 303, 309, 314,
 334, 366, 381, 391, 400, 401, 411, 425, 438,
 441, 445, 448, 449, 461, 466, 478, 487,
 493, 506, 521, 545, 549, 556, 563, 588,
 589, 635
 Siwek Kamil 303, 442, 589
 Skibińska Ewa 438, 589
 Skrętowicz Edward 309, 598
 Skrzydlewski Paweł 253, 609
 Skrzydło Wiesław 107, 108, 109, 114, 537,
 589
 Skrzypiński Dariusz 349, 589
 Skwarzyński Michał 239, 247, 589
 Słowiński Roman 41, 42, 48, 578
 Smulska Paulina 72, 583
 Smyczyński Tadeusz 104, 590
 Snarski Tomasz 86, 222, 523, 588, 590
 Sobczak Krzysztof 233, 581
 Sokolewicz Wojciech 121
 Soldenhoff Stanisław 487, 597
 Solomon Sheldon 63, 64
 Solhaj Piotr 134, 590
 Soniewicka Marta 468, 547
 Sozański Jarosław 69, 590
 Spaczyński Robert Z. 470, 531, 595
 Spotowski Andrzej 396, 398, 590
 Spranca Mark 420, 590
 Spranger Eduard 35, 591
 Sroka Tomasz 157, 187, 286, 313, 351, 562,
 574, 590
 Stachurska-Marcińczak Barbara 155, 183,
 372, 493, 579
 Stala Jozef 59, 590
 Stańdo-Kawecka Barbara 545, 590
 Stawecki Tomasz 72, 583
 Stec Tomasz 34, 81, 590
 Stefaniuk Małgorzata 154, 166, 453, 454,
 581, 590
 Stefańska Blanka Julita 516, 590
 Stelmach Jerzy 224, 601
 Stengers Isabelle 190, 590
 Stępień Antoni B. 19, 25, 69, 191, 192, 267,
 590
 Stępień Mateusz 489, 581
 Stillion Judith M. 13, 596
 Strauss Leo 225
 Strzembosz Adam 343, 597
 Such Jan 33, 590
 Suchomska Joanna 501, 591
 Sugalska Iwona 33, 590
 Sujak-Lesz Krystyna 118, 557
 Sulikowski Adam 202, 203, 591
 Sylwestrzak Anna 429, 430, 438, 565,
 591
 Symotiuk Stefan 35, 591
 Szafrńska Michalina 295, 296, 591
 Szalek Piotr 378, 591
 Szamota Barbara 164, 172, 591
 Szawarski Zbigniew 21, 28, 31, 193, 591
 Szczeklik Andrzej Tadeusz 533
 Szczepaniec Monika 338, 339, 591

- Szczerba Wojciech 36, 552
 Szczęsna Anna 532, 591
 Szczucki Krzysztof 305, 591
 Szerer Mieczysław 185, 294, 591
 Szewczyk Kazimierz 33, 81, 532, 558, 572, 591
 Szewczyk Maria 320, 514, 590, 592
 Szkotnicki Witold 509, 510, 592
 Szmyd Jan 328, 330, 592
 Szostek Andrzej 524, 605
 Szpak Agnieszka 134, 135, 136, 592
 Sztandera Filina 336, 592
 Sztychmiller Ryszard 85, 229, 234, 239, 318, 592
 Szulżycka Alina 25, 559
 Swarc Andrzej Jan 16, 160, 280, 565, 592
 Swarczyk Maciej 324, 477, 505, 578, 592
 Szymaniec Piotr 592
 Szymanowska Aleksandra 167, 171, 592
 Szymański Michał 262, 592
 Szymański Sebastian 118, 549
 Szymczak Mieczysław 262, 589, 590
 Szyran Jerzy 496, 592
 Ślęczek-Czakon Danuta 28, 31, 83, 84, 191, 193, 194, 575, 592
 Ślęzak Jarosław 454, 593
 Ślipko Tadeusz 89, 90, 193, 235, 593
 Śmieja Piotr S. 229, 230, 236, 593
 Środa Magdalena 281, 593
 Świdarska Małgorzata 132, 593
 Świdziński Jerzy Adam 455, 593
 Świeżyński Adam 25, 593
 Świtońska Milena 55, 593
 Tarapata Szymon 110, 214, 273, 333, 368, 369, 383, 397, 414, 415, 425, 426, 428, 489, 593
 Tarnawski Maciej 477, 593
 Tatarkiewicz Władysław 487, 597
 Teodoret z Cyru 45
 Tekliński Jarosław 88, 321, 392, 523, 593
 św. Teresa z Lisieux 60
 Terlecka Agnieszka 54
 Tertulian 44, 88
 Tetz George V. 26, 27, 593
 Tetz Victor V. 26, 27, 593
 Teutsch Gotthard Martin 75
 Thomas Matthew 300, 594
 Tkacz Sławomir 158, 306, 594
 Tobor Zygmunt 306, 594
 Tokarczyk Damian 369, 425, 594
 Tokarczyk Roman 452, 460, 594
 św. Tomasz z Akwinu 45, 86, 254, 255, 455
 Topa Ilona 272, 506, 563, 588
 Trafny Michał 182, 184, 594
 Troszkiewicz Piotr 52, 53, 58, 59, 64, 67, 594
 Trybek Kamil 531, 594
 Trzciński Janusz Stanisław 122, 123, 139, 503, 583, 600
 Tuleja Piotr 145, 168, 207, 216, 269, 284, 313, 476, 558, 594
 Türk Hans J. 53
 Turkmenbasza z Turkmenistanu (właśc. Saparmurat Nijazow) 450
 Turłukowski Jarosław 480, 594
 Tworkowska Anna 52, 594
 Tworkowska-Baraniuk Anna 480, 594

- Tyburcy Tomasz 319, 595
 Tyszką Tadeusz 420, 595
 Tyszkiewicz Leon 156, 209, 227, 394, 398, 471, 478, 495, 500, 514, 518, 519, 525, 595
 Ulatowska-Szostak Ewa 597
 Ulen Thomas 451, 554
 Ulpian, Domitius Ulpianus 200, 346
 Ur-Nammu 101
 Urbaniak Marcin 195, 196, 197, 539, 595
 Urbaniak Monika 470, 531, 595
 Urbanowicz Katarzyna 154, 595
 Urzędowska Dominika 501, 591
 Utrat-Milecki Jarosław 16, 155, 156, 571, 595
 Vasserot Jean 53
 Veatch Robert 54
 Viola Francesco 70, 75
 Virt Gunter 42
 Voltaire, właśc. François-Marie Arouet 14
 Vovelle Michel 59, 61, 595
 de Waal Frans 118, 529, 596
 Wala Krzysztof 274, 301, 343, 404, 559, 560, 589
 Wallis Aleksander 78, 596
 Walter Tony 13, 596
 Waltoś Stanisław 293, 502
 Wałachowska Monika 439, 596
 Wachoł Marcin 452
 Warylewski Jarosław 15, 82, 154, 317, 321, 325, 403, 509, 521, 545, 552, 578, 582, 591, 596
 Wasserstrom Richard A. 255, 557
 Waszczyński Jan 499, 591
 Watson Lyall 52, 596
 Wawer Robert 217
 Wąsek Andrzej 107, 84, 210, 390, 414, 422, 423, 433, 460, 507, 513, 578, 596
 Wedel-Domaradzka Agnieszka 51, 67, 130, 597
 Weigend Ewa 179, 268, 293, 386
 Welzel Hans 360
 Wiak Krzysztof 84, 116, 30, 156, 159, 319, 324, 343, 375, 463, 470, 480, 487, 493, 497, 490, 553, 558, 562, 597
 Wiatrowski Piotr 302, 309, 313, 597
 Wicherek Piotr 430, 597
 Wielgus Stanisław Wojciech 198, 597
 Wiernikowski Zygmunt 314, 556
 Williams Glanrille 31, 58, 81, 523, 597
 Wilowski Włodzimierz 23, 24, 50, 597
 Windle Jill 533, 594
 Wiśniewski Janusz 33
 Wiśniewski Leszek 20, 73, 110, 115, 257, 299, 554, 571, 584, 597
 Wiśniewski Marcin 298, 585
 Wiśniewski Ryszard 487, 597
 Witkowska-Rozpara Katarzyna 493, 580
 Wnuk Marcin 77, 79, 80, 597
 Wnuk Marian 25, 593
 Wojciechowski Andrzej 252
 Wojciechowski Bartosz 162, 598
 Wojciechowski Tadeusz 64
 Wojewoda Ewelina 323, 382, 463, 480, 598
 Wojewoda Mariusz 194, 575
 Wojtyczek Krzysztof 156, 267, 598

- Wold Lene 91, 598
 Woleński Jan 203, 209, 563
 Wolnicka Aleksandra 236, 558
 Wolter Władysław 277, 412, 451, 598
 Woźniakowska-Fajst Dagmara 165, 493, 552, 580
 Wróbel Włodzimierz 16, 128, 131, 155, 157, 187, 210, 225, 232, 233, 240, 246, 268, 286, 293, 296, 307, 309, 313, 338, 342, 369, 371, 374, 375, 393, 394, 397, 399, 401, 407, 448, 471, 475, 498, 508, 511, 514, 542, 562, 574, 598, 599, 602
 Wróblewski Bronisław 183, 608
 Wróblewski Franciszek 277, 598
 Wróblewski Jerzy 490, 580
 Wrześniewska-Pietrzak Marta 295, 569
 Wysocka Olga 294, 295, 578, 599
- Yakovlev Alexander 455, 599
- Zabielski Józef 75, 599
 Zacharczuk Piotr 276, 599
 Zadykowicz Tadeusz 46, 599
 Zajadło Jerzy 137, 155, 245, 599
 Zając Dominik 263, 394, 425, 426, 428, 593, 599
 Zalewski Wojciech 243, 244, 294, 297, 401, 588, 599
 Zalewski Zbigniew 90, 91, 600
 Zaremba Joanna 487, 488, 600
 Zarzycki Andrzej 597
 Zatorska Jolanta 433, 600
 Zawada Sławomir 61, 78, 129, 251, 252, 600
 Zawiejski Piotr 9
- Zawłocki Robert 131, 154, 155, 208, 253, 255, 272, 273, 277, 280, 319, 364, 365, 366, 368, 379, 384, 386, 388, 389, 391, 394, 556, 564, 571, 578, 582, 584, 595, 600
 Zdunowski Zbigniew 77
 Zedner Lucia 18, 573
 Zegers-Hochschild Fernando 325, 600
 Zeifert Mateusz 306, 600
 Zgoliński Igor 13, 487, 488, 566, 572, 597
 Zielińska Eleonora 93, 104, 234, 329, 586, 600
 Zieliński Maciej 303, 490, 503, 600
 Zieliński Sebastian 73, 116, 117, 600
 Zielonka Daniel 79, 80, 597
 Ziemiński Zygmunt 154, 192, 214, 488, 601
 Ziemiński Ireneusz 13, 601
 Zimmermann Jan 487, 550
 Zimmermann-Pepol Martyna 162, 601
 Zimny Jan 528, 571
 Ziobro Zbigniew 451, 452, 609
 Ziółkowska Agata 98, 461, 589, 601
 Zirk-Sadowski Marek 303, 600
 Zoll Andrzej 14, 15, 16, 85, 91, 116, 126, 154, 155, 156, 157, 158, 180, 181, 187, 210, 224, 225, 233, 234, 253, 263, 264, 272, 286, 290, 291, 293, 299, 301, 302, 304, 307, 313, 320, 338, 342, 352, 353, 357, 360, 361, 364, 369, 375, 376, 380, 385, 388, 391, 392, 393, 394, 396, 401, 448, 470, 471, 478, 497, 498, 502, 505, 506, 508, 511, 512, 514, 531, 551, 562, 574, 575, 581, 591, 599, 601, 602
 Zontek Witold 110, 593

Zubik Marek 103, 109, 111, 12, 146, 587,
602
Zyzik Radosław 195, 576

Żemojtel-Piotrowska Magdalena 64, 67
Żółtek Sławomir 314, 377, 556, 567
Żuradzki Tomasz 133, 134, 602

Spis tabel

1. Teorie statusu embrionu ludzkiego	48
2. Modele zapisu konstytucyjnej gwarancji ochrony życia ludzkiego	106
3. Polskie obowiązujące regulacje przewidujące karalność za naruszenie lub narażenie życia człowieka na różnych etapach „egzystencji”	482

A model of criminal law response and its justification to the violation and endangerment of the legal good of human life

Summary

In the social, cultural perception, human life *prima facie* constitutes the highest value. Man, as a representative of the human species, is aware of his own life – but also of his own death and its significance, which gives a special perspective to the view of human life. The protection of life is the most important duty, while its violation is the worst human act. It is also pointed out that the level of protection of life is a measure of the democratisation of the state and the spiritual condition of a given community, and that the cultural achievement of our times is the protection of human life increasingly emphasised by criminal law. The argumentation based on human dignity goes back to ancient times. This is well expressed by the Stoic formulation: *homo homini res sacra* (Seneca). The most avant-garde scientists today ask the question: why should we regard the life of an anencephalic human child as sacred and inviolable, but blithely kill a healthy baboon in order to harvest its organs?

The idea of this monograph is an attempt to show the criminal law system and all its complexity from the perspective of the legal good, which is human life. At the same time, the conducted analysis has made it possible to answer the question whether and to what extent the contemporary model of criminal law reaction to deprivation of human life corresponds to the socio-cultural meaning of this life. Such a construction of the research problem has required the recognition of the phenomenon of life, its beginning and end and the attributes relevant from the point of view of its legal protection. On the basis of the various views and theories presented, it has been concluded that human life is a biological phenomenon, identical in principle to the lives of other beings. It is the anthropocentric view of the world that has given human life a special meaning and dignity. No axiological value is derived from the very definition of life, and the statement that something is alive does not imply any judgments, rights or moral obligations. At the same time, it has been recognised that the death of a human being, and only a human being, as the end of life takes place on three planes – significant from the perspective of criminal law: 1) on the plane of man himself – the conscious subject; 2) on the plane of his relations with other persons; and finally 3) on the plane of society. Before the death of a human being occurs, the perception of death (*pro futuro*) from the perspective of the plane of the human being himself (as a future destiny) is the most important and dominant one – for life is the only reality available to everyone, and death marks the

end of this only reality; after the death of a human being, the second and third planes become more important.

The fundamental considerations contained in the presented work have been preceded by remarks on the essence of the right to life as a right independent of the legislator and whose source is the social contract. The subject of the monograph and the assumed research goal have also required an analysis of the basic features and principles of criminal law itself.

The analysis of the individual instruments and mechanisms of criminal law determining the scope of reaction to the violation of the good in the form of human life has allowed for a critical assessment of the axiology of criminal law in this respect, and has made it possible to indicate the basic features of the eponymous model. The study has made it possible to formulate the thesis that contemporary Polish criminal law has adopted an anthropocentric vision of life, strongly influenced by Catholic morality; life and health are legal goods that often justify a moralistic and paternalistic vision of the law. Reconstructing the criminal law model of the legal response to the task of death, the following elements have been diagnosed:

- the principle (inconsistently implemented) of the supreme value of human life;
- criminalisation of the violation of the good of human life independent of the will of the holder of that good;
- a failure to take sufficient account of the fact that human life is a good that coexists with other goods, and consequently a failure to take account of the interdependence of goods in criminalisation policy;
- an overemphasis on and belief in the protective function of criminal law, which gives rise to a punitive attitude on the part of the legislator through the expansion of criminalisation and a retributive function through the reinforcement of the punitive nature of criminal law (level of penalties, extension of limitation periods);
- succumbing to penal populism, which is particularly easy when the legal good of human life is at stake;
- the variety of criminalisation in the foreground of the infringement of a good through stadial forms, exposure typifications, formal typifications, dematerialisation of the legal good and the overlapping of these constructs, leading to criminalisation far beyond rational justification;
- criminalisation of unintentional conduct causing injury to life or risking the loss of life;
- use of *contra libertatum* interpretation;
- the possibility of punishing juveniles for murder;
- long limitation periods for criminal offences.

Finally, not sharing the view cited earlier that the level of protection of life is to be considered as a measure of the culture and humanity of a given society, the view has been formulated that

the protection of life is („only”) a basic instinct of self-preservation, while the true measure of culture and humanism becomes respect for the will of man and his right to self-determination and respect for all living beings. In this regard, Polish criminal law shows numerous deficiencies. This is because the legislator does not recognise the changing culture (in the broad sense of the word) nor allows for individual differences in the valuing of life.

Redaktor
Magdalena Granosik

Projekt okładki z wykorzystaniem zdjęcia autorstwa NomeVisualizzato z Pixabay.com
Tomasz Tomczuk

Korekta
Adriana Szaforz

Łamanie
Marek Zagniński

Redaktor inicjujący
Paweł Radek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2025
Copyright © 2024 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzymyjamy otwartej nauce. Od 1.01.2026 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

 <https://orcid.org/0000-0002-2075-3507>
Sitarz, Olga
Model prawnokarnej reakcji i jej uzasadnienie
na naruszenie i narażenie dobra prawnego
w postaci życia człowieka / Olga Sitarz.
- Wydanie I. - Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2024

<https://doi.org/10.31261/PN.4233>
ISBN 978-83-226-4452-2
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4441-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 40,0. Ark. wyd. 44,5. Papier offsetowy 90 g. PN 4233. Cena 109,90 zł (w tym VAT)

Ideą monografii jest próba ukazania systemu prawa karnego i całej jego złożoności z perspektywy dobra prawnego, jakim jest życie człowieka. Taka konstrukcja problemu badawczego wymagała rozpoznania fenomenu życia, jego początku i końca oraz atrybutów istotnych z punktu widzenia jego prawnej ochrony. Zasadnicze rozważania poprzedzone zostały uwagami o istocie prawa do życia, a także określeniem podstawowych cech i zasad samego prawa karnego. Analiza poszczególnych instrumentów i mechanizmów prawa karnego wyznaczających zakres reakcji na naruszenie dobra w postaci życia człowieka pozwoliła na ocenę aksjologii prawa karnego w tym zakresie oraz na wskazanie podstawowych cech tytułowego modelu.

Cena 109,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4441-6

9 788322 644416

Więcej o książce

